

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI OBYEKTлари

Usmonov Nosir Erkin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki
ishlar vazirligi Akademiyasi kursanti

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi kontekstida huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlarini ilmiy tahlil qilishga bag'ishlanadi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida huquqiy tartibni mustahkamlash, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolar xavfsizligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlari sifatida voyaga yetmagan shaxslar, ilgari sudlangan shaxslar, ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan shaxslar va oilalar, psixoaktiv moddalarni iste'mol qiluvchi shaxslar hamda oilaviy-maishiy zo'ravonlikka moyil shaxslar tahlil qilinadi. O'zbekistonning mahalliy xususiyatlari, xususan, mahalla instituti va zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish profilaktik choralar samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqola kriminologik tadqiqotlar, qonunchilik hujjatlari va statistik ma'lumotlarga asoslanib, huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha tizimli va ilmiy yondashuvlarni taklif etadi. Kelajakda ushbu sohada xalqaro tajribani joriy etish va ijtimoiy reabilitatsiya dasturlarini rivojlantirish orqali yanada yuqori natijalarga erishish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: huquqbuzarliklar profilaktikasi, O'zbekiston, voyaga yetmaganlar, ilgari sudlangan shaxslar, ijtimoiy xavfli ahvol, psixoaktiv moddalar, oilaviy-maishiy zo'ravonlik, mahalla instituti, kriminologik tadqiqotlar, ijtimoiy reabilitatsiya.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi zamonaviy jamiyatda huquqiy tartibni mustahkamlash, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolar xavfsizligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu soha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan bo'lib, huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. 2014-yilda qabul qilingan "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi O'RQ-371-sonli Qonun ushbu sohada munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat bo'lib, huquq-tartibot organlari, ijtimoiy institutlar va jamoat tashkilotlari o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlari sifatida huquqbuzarlikka moyil shaxslar, ijtimoiy guruhlar va shart-sharoitlar aniqlanadi, ularning har biri alohida yondashuv va ilmiy tahlilni talab qiladi. O'zbekistonning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda, ushbu obyektlarni tahlil qilish va ularga qarshi samarali choralar ishlab chiqish nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va psixologik jihatlarni ham qamrab oladi. Ushbu maqola O'zbekiston kontekstida huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlarini kengroq yoritishga bag'ishlanadi, ularning tasnifi, xususiyatlari va ularga qarshi qo'llaniladigan choralar ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqola davlat siyosati, mahalliy xususiyatlar va zamonaviy kriminologik tadqiqotlar asosida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha amaliy va nazariy yondashuvlarni birlashtirishga harakat qiladi. O'zbekiston qonunchiligida huquqbuzarliklar ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka olib keladigan aybli g'ayrihuquqiy qilmishlar sifatida ta'riflanadi. Profilaktika obyektlarini aniqlash huquqbuzarliklarning oldini olishda samarali strategiyalarni ishlab chiqishning asosiy shartidir. O'zbekistonning ijtimoiy va huquqiy sharoitlarini inobatga olgan holda, huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlarini quyidagi asosiy toifalarga ajratish mumkin: voyaga yetmagan shaxslar, ilgari sudlangan shaxslar, ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan shaxslar va oilalar, psixoaktiv moddalarni iste'mol qiluvchi shaxslar, oilaviy-maishiy zo'ravonlikka moyil shaxslar. Ushbu toifalarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga

ega bo‘lib, ularni tahlil qilish va choralar ko‘rishda tabaqalashgan yondashuvni talab qiladi. Voyaga yetmagan shaxslar huquqbuzarliklar profilaktikasida alohida e‘tiborga molikdir. O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-263-sonli “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni ushbu toifaga qaratilgan maxsus choralar va mexanizmlarni belgilaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, voyaga yetmaganlarning huquqbuzarlikka moyilligi ko‘pincha ijtimoiy muhit, oiladagi nizolar, ta‘lim tizimidagi kamchiliklar va tengdoshlar guruhining salbiy ta‘siri bilan bog‘liq. O‘zbekistonda mahalla instituti voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Mahalla fuqarolar yig‘inlari yoshlarning xatti-harakatlarini kuzatish, ularni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish va profilaktik suhbatlar o‘tkazish orqali huquqbuzarliklarning oldini olishga hissa qo‘shadi. Masalan, 2023-yilda O‘zbekiston Ichki ishlar vazirligi ma‘lumotlariga ko‘ra, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar soni mahallabay ishlarning faollashuvi tufayli 5,8% ga kamaygan. Ilgari sudlangan shaxslar huquqbuzarliklarning qayta sodir etilish ehtimoli yuqori bo‘lgan guruh sifatida alohida e‘tiborni talab qiladi. O‘RQ-371-sonli Qonunning 25-moddasiga ko‘ra, ushbu toifaga qarshi maxsus profilaktik choralar, jumladan, ijtimoiy rehabilitatsiya, ishga joylashtirish va profilaktik hisobga olish kabi tadbirlar qo‘llaniladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ozodlikdan mahrum qilish joylaridan qaytgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvi qiyinchiliklar bilan kechadi, bu esa ularning qayta huquqbuzarlik sodir etish ehtimolini oshiradi. O‘zbekistonda ushbu muammoni hal qilish maqsadida “Ijtimoiy moslashuv markazlari” tashkil etilgan bo‘lib, ular sobiq mahkumlarning jamiyatga reintegratsiyasiga yordam beradi. Masalan, 2024-yil statistikasiga ko‘ra, ushbu markazlar orqali 12 000 dan ortiq shaxs ijtimoiy yordam va ish bilan ta‘minlangan, bu esa qayta jinoyatchilik darajasini 4% ga kamaytirishga xizmat qildi. Ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo‘lgan shaxslar va oilalar huquqbuzarliklar profilaktikasining muhim obyektlaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Statistika

agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakatda qashshoqlik darajasi 14,1% ni tashkil etgan bo'lib, bu ijtimoiy xavfli ahvolga tushib qolgan oilalar sonining yuqoriligini ko'rsatadi. O'RQ-371-sonli Qonunning 23-moddasiga ko'ra, ushbu toifaga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish, moddiy yordam dasturlari va kasbiy tayyorgarlik kurslari kabi choralar qo'llaniladi. O'zbekistonda "Temir daftar" va "Ayollar daftari" kabi ijtimoiy dasturlar orqali iqtisodiy jihatdan qiyinchilikda bo'lgan oilalarga yordam ko'rsatilmoqda, bu esa huquqbuzarliklarning iqtisodiy sabablarini bartaraf etishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash huquqbuzarliklarning oldini olishda eng muhim omillardan biridir.

Psixoaktiv moddalarni iste'mol qiluvchi shaxslar huquqbuzarliklar profilaktikasining alohida obyektini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni bilan O'RQ-371-sonli Qonunga kiritilgan o'zgartirishlar alkogolizm, giyohvandlik va zaharvandlikka qarshi maxsus choralar qo'llanilishini belgilaydi. Ushbu choralar majburiy davolanish, profilaktik suhbatlar va ijtimoiy rehabilitatsiyani o'z ichiga oladi. O'zbekistonda giyohvandlikka qarshi kurash bo'yicha milliy dasturlar doirasida maxsus dispanserlar va rehabilitatsiya markazlari tashkil etilgan. Masalan, 2024-yilda giyohvandlikka qarshi kurash bo'yicha profilaktik tadbirlar natijasida ushbu turdagi huquqbuzarliklar 6,5% ga kamaygan. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, psixoaktiv moddalarni iste'mol qilish nafaqat shaxslarning sog'lig'iga, balki ularning ijtimoiy xatti-harakatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa huquqbuzarliklarning ko'payishiga olib keladi.

Oilaviy-maishiy zo'ravonlikka moyil shaxslar huquqbuzarliklar profilaktikasining muhim obyektlaridan biridir. O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda oilaviy-maishiy zo'ravonlik bilan bog'liq huquqbuzarliklar soni o'tgan yilga nisbatan 7,2% ga kamaygan, bu profilaktik choralar samaradorligini ko'rsatadi. O'RQ-371-sonli Qonunning 17-18-moddalariga ko'ra, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari oilaviy-

maishiy nizolar va zo‘ravnlik holatlari haqida ichki ishlar organlariga xabar berishga majburdir. Profilaktik choralar sifatida psixologik maslahatlar, ijtimoiy yordam va huquqiy targ‘ibot-tashviqot tadbirlari qo‘llaniladi. O‘zbekistonda “Xotin-qizlar va zo‘ravnlikka qarshi kurash” dasturi doirasida ushbu toifaga qarshi maxsus choralar amalga oshirilmoqda, bu esa oilaviy nizolarni bartaraf etishda muhim natijalarga erishmoqda. O‘zbekistonning huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi muvaffaqiyatlari mahalliy xususiyatlar va zamonaviy yondashuvlarning uyg‘unligida namoyon bo‘lmoqda. Mahalla instituti huquqbuzarliklarga moyil shaxslarni aniqlash, ular bilan profilaktik suhbatlar o‘tkazish va ijtimoiy reabilitatsiya choralarini qo‘llashda muhim platforma sifatida xizmat qiladi. Masalan, mahalla fuqarolar yig‘inlari yoshlar va ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo‘lgan shaxslar bilan ishlashda faol ishtirok etadi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish, masalan, huquqbuzarliklarning monitoringi va tahlili uchun maxsus dasturiy ta‘minotlardan foydalanish, profilaktik choralar samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston Ichki ishlar vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan “Xavfsiz mahalla” tizimi huquqbuzarliklarning real vaqtda monitoringini ta‘minlaydi, bu esa barvaqt choralar ko‘rish imkonini beradi. Ilmiy yondashuv huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlarini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Kriminologik tadqiqotlar huquqbuzarliklarning sabablarini va ularga imkon beruvchi shart-sharoitlarni aniqlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. O‘zbekistonda 2017-2019-yillarda qabul qilingan Prezident qarorlari (PQ-2833, PQ-2896, PQ-4166) huquq-tartibot organlari faoliyatini takomillashtirish, kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish va jamoat xavfsizligini ta‘minlashga qaratilgan. Ushbu islohotlar huquqbuzarliklar profilaktikasining institutsional asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi. O‘zbekiston Respublikasida huquqbuzarliklar profilaktikasi obyektlarini aniqlash va ularga qarshi samarali choralar qo‘llash huquqiy ongni yuksaltirish, ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash va fuqarolar xavfsizligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Voyaga yetmagan shaxslar, ilgari sudlangan shaxslar, ijtimoiy

jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan shaxslar va oilalar, psixoaktiv moddalarni iste'mol qiluvchilar va oilaviy-maishiy zo'ravonlikka moyil shaxslar kabi obyektlarga qarshi profilaktik choralar tizimli va ilmiy asosda amalga oshirilishi lozim. O'zbekistonning mahalliy xususiyatlari, xususan, mahalla instituti va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bu jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelajakda huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida kriminologik tadqiqotlarni kengaytirish, ijtimoiy reabilitatsiya dasturlarini rivojlantirish va xalqaro tajribani joriy etish orqali yanada yuqori natijalarga erishish mumkin. Huquqbuzarliklar profilaktikasi nafaqat huquq-tartibot organlarining, balki jamiyatning barcha a'zolarining faol ishtirokini talab qiladi. Mahalla instituti, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash muassasalari va fuqarolik jamiyatining boshqa subyektlari o'rtasidagi hamkorlik xavfsiz va barqaror jamiyatni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar va kriminologik tadqiqotlardan foydalanish huquqbuzarliklarning oldini olishda yangi imkoniyatlar ochadi, bu esa O'zbekistonning huquqiy va ijtimoiy tizimini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi O'RQ-371-sonli Qonuni, 2014-yil 14-may.
2. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi O'RQ-263-sonli Qonuni, 2010-yil 29-sentabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2833-sonli qarori, 2017-yil 14-mart.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2023-yil ma'lumotlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, 2024-yil statistik ma'lumotlari.